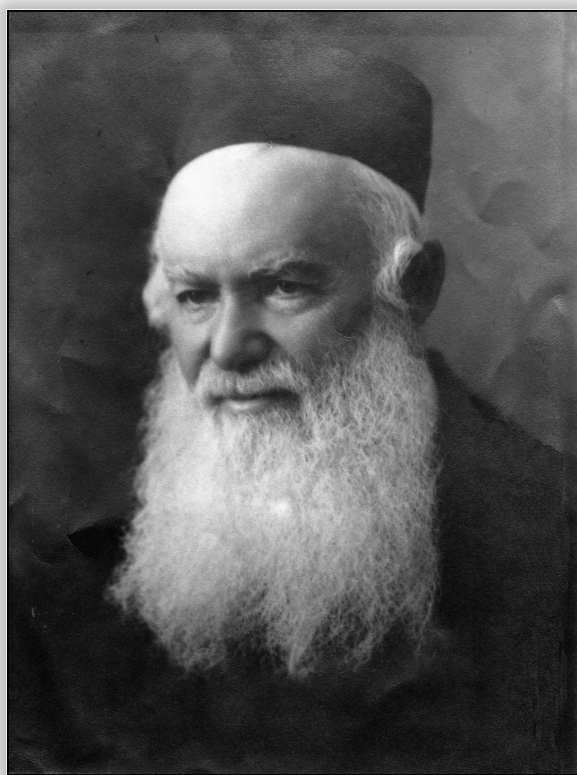

תולדות רבינו זצ"ל

תרל"ג - תש"ו

תולדות רבינו זצ"ל^א

אוזדא עיירת מולדתו

רוסיה הלבנה היתה בשנים של טרם השואה מהמקומות המשופעים ביותר בלומדי תורה ובגדולי תורה. ישנן ערים קטנות, שכאשר נחפש אותן על מפת רוסיה הלבנה לא נמצא אותן כלל, כי הן קטנות מידי בכדי שיצוינו על פני המפה. אבל בספרי ההיסטוריה היהודית, מצוינות הן אותן העיירות וחרושות היטב על דפי ההיסטוריה של העם היהודי כערים שמהן יצאה תורה דורות רבים, וגדולי תורה מפורסמים היו ילידי אותן העיירות וכיהנו בהן כרבנים.

אחת מן החשובות שבאותן העיירות היתה העיירה 'אוזדא', עיירה זו היתה מלאה בתלמידי חכמים ולמדנים מופלגים, עד שאפילו בעלי הבתים שבה ידעו ש"ס ופוסקים, והיו תלמידי חכמים מופלגים.

בעירה זו בשנת תרל"ג נולד רבינו זצ"ל לאביו רבי זאב חיים זצ"ל ולאמו מרת העניא האדע ע"ה. אביו עסק כל ימיו בתורה, בשעה שאמו סיפקה את מזונות ביתם מחנותה הדלה, כדרך הרבה מלומדי התורה בימים ההם. כשגדלו בניהם וראו את אזלת ידם בעיירה הדלה והעניה, היגרו רובם לאמריקה הרחוקה. וכשהיו שואלים את רבי זאב חיים אביהם, מדוע הוא אינו הולך אחר בניו למדינה החדשה, היה עונה 'דומה עלי הדבר כאילו אני כבר באמריקה, כלום יש שם דבר יותר חשוב ועדיף משקידה על התורה', לרבי זאב חיים לא היה אלא עולם אחד, עולמם של 'אביי ורבא'. ושתי המידות הגדולות של הסתפקות במועט ושל אהבת התורה, שהם סוד פיתוחו וגידולו של כל תלמיד חכם בישראל, היא הירושה הגדולה שנחל רבינו מאביו התורני וירא השמים.

ימי ישיבת וואלאז'ין

עוד בקטנותו גלה מביתו לישיבה של תורה, וחי חיי צער ולחץ כדרך הבחורים בדור ההוא. לחם צר היה מנת חלקו בימים, והספסל הקשה היה משכבו בלילות. ורק לאחר זמן כאשר בא לישיבת וואלאז'ין המפורסמת, הוטב מצבו הכלכלי. שם גם הכירו בכישרונותיו העצומים ובכוח שקדנותו הגדולה, והראו לו חיבה מיוחדת.

---

^א. מקור הפרטים הביוגרפים: הקדמת חתנו הרב ישראל לעוו זצ"ל לספר חידושי הגר"י. הקדמת בנו הרב נפתלי הערץ זצ"ל לספר הגיונות הגר"י. הקדמת נכדו הרב זאב חיים ליפשיץ זצ"ל לספר זכר מרדכי, מהמובא במכתביו ומהמסופר על ידי בניו ובנותיו.

במיוחד קירבו הגאון רבי רפאל שפירא זצ"ל אב"ד וואלאז'ין שעשהו לבן בית חביב אצלו.²

בהיותו צעיר לימים, אחרי שנים של שקידה מופתית בכל מכמני התורה, היה כבר רבי יעקב מלא וגדוש בש"ס ופוסקים כאחד הגדולים, וכשרבי רפאל שפירא הוצרך לעזוב את העיר לימים מספר, השאיר את רבי יעקב הצעיר לממלא מקומו הארעי לפסוק שאלות ולהורות בבית הדין. בין כל גדולי התורה שבוואלאז'ין בזמן ההוא, רבינו היה כמעט היחידי שנהנה מחיבתו הגלויה ומאימונו העמוק של הגאון רבי רפאל זצ"ל.³

נישואי רבינו

רב העיר אוזדא בימי בחרותו של רבינו היה הגאון רבי דוד פיינשטיין זצ"ל, ובין רבי דוד לרבי יעקב נוצר קשר עמוק. רבי דוד היה חתנו של הגאון הנודע רבי יצחק יחיאל הלוי דוידאוויץ גאב"ד קארליץ.⁴ רבי דוד שם את עינו על העילוי

ב. אחד מידידיו משנות לימודיו בישיבת וואלאז'ין היה הגאון רבי איסר זלמן מלצר זצ"ל, אשר ידירותם לא פסקה עד סוף ימיו, ובאה לידי ביטוי בחיבה מיוחדת לצאצאיו. כאשר יצא רבי יעקב מרוסיה ועבר להתגורר עם משפחתו בארצות הברית, הבינה בתו הרבנית חנה ליפשיץ ע"ה כי באמריקה של הימים ההם לא יהיה שייך למצוא בחור תלמיד חכם כראוי. מיד החליטה כי אין לה מה לחפש בארץ זו, ועלתה בכוחות עצמה לארץ ישראל. שם חסתה בצל כנפיו של הגאון רבי איסר זלמן מלצר, והתגוררה בביתו, עד ששידכה הגרא"ז עם אחד מבאי ביתו, מבחורי ישיבת חברון שהיו באים לשמוע מדברי תורתו, הלא הוא הגאון רבי אליעזר זיידעל ליפשיץ זצ"ל. גם כאשר בנה הרה"ג ר' זאב חיים זצ"ל בא בצעירותו ללמוד בירושלים, היה בן בית אצל הגרא"ז שהרעיף עליו חיבה יתירה.

בין הגרא"ז לרבי יעקב היתה אף חליפת מכתבים אשר מדבריהם מוזכר בספריהם, ראה בחידושי הגר"י ח"ב בקונטרס על הרמב"ם סימן מז, ובאבן האזל פ"ו מאיסורי מזבח הלכה ח.

ג. על פי הקדמת חתנו הרב ישראל לעוו זצ"ל לחידושי הגר"י ח"א. מתוך דברי רבינו נראה כי היה תקופה בביתו של האור שמח, כמוזכר בדבריו אל הגאון ר' יוסף אביגדור קעסלער בתשובתו אליו בספר תפארת יוסף עמ' 22 [וראה לעיל סימן ל, ג]. היה לו גם קשר עם הגאון רבי אהרן זאב ווייל הגאב"ד קייעב (מוזכר בשו"ת מהרש"ם ח"ז סימן קפד, ובספר שנות דור ודור (עמוד קפד) מוזכר במכתבו של הנצי"ב, כאחד מגדולי ישראל שיצאו מישיבת וואלאז'ין). אשר יש לו מאיתו מכתב ברכה לרגל קבלת הרבנות, ושם ניכר שהיה ביניהם קשר עמוק.

ד. בספר על העיירה קרליץ כותב מ. צינוביץ, אודות הגאון רבי יצחק יחיאל זצ"ל: 'ר' יצחק יחיאל היה מהמפורסמים שברבני דורו, בתורה בחכמה בחקירה דתית, בהנהגת הרבנות ובמידות גם יחד. והוא פירסם שם העיירה קרליץ בה היה רב אב"ד בשנות

הצעיר, והציע אותו לחתן לגיסתו רבת היחס מרת שיינדעל, בתו הקטנה של הגאון רבי יצחק יחיאל זצ"ל. מרת שיינדעל ע"ה התייתמה מאביה בגיל שנה בערך, ומי

תרי"ז – תרל"ד, שקד על קיומו של הקיבוץ התורני אשר בבית המדרש המקומי, והצטיין כפידאגוג תלמודי נאה, עם הכוונתו דרך לימודיהם של הבחורים והפרושים מהסביבה הקרובה והרחוקה, שהסתופפו אז במחיצתו בבית המדרש דקורליץ. בין אלה שלמדו אז בבית המדרש בקרליץ, יש לציין את שני הרבנים המפורסמים דאחר כך, ר' מלכיאל טננבוים בעל "דברי מלכאל" (ג.ב. בהמשך מספר כי הגאון רבי יצחק יחיאל כבר אז ראה ברבי מלכיאל שלגדולות נוצר) ואת הרב יצחק יעקב ריינעס. בקשר להרב ריינעס יש לציין שהרב יצחק יחיאל הכירו מקודם בהיותו אברך "פרוש" בפניסק (עיר מולדתו של הרב ריינעס), וכשהרב הפרוש הזה עבר לקרליץ לכהן כאב"ד העיירה, עשה אצלו בעיירה זו זמן מסויים הרב ריינעס הנ"ל, אשר הושפע בהרבה מדרך לימודו ההגיוני של הרב הקרליצאי הזה, (בהמשך הזכיר הכותב הנ"ל כי את השקפתו הציונית לא קיבל מהגאון ר' יצחק יחיאל), ר' מרדכי סלוננימסקי תושב טורעץ, הקדים לחיבורו חקר אלוקי (וילנא תרס"ה), הסכמות רבנים בליטא, ביניהם הג"ר מרדכי גימפל יפה וכן הרב ר' יצחק יחיאל מקרליץ. ר' יצחק יחיאל נפטר בשנת תרל"ד בקרליץ, כשעדיין לא הגיע לימיו זקנה. זכה לזה ששלושה גאונים יהיו חתניו. א. הרב אליהו פיינשטיין ממלא מקומו ברבנות קארליץ. ב. הרב דוד פיינשטיין אב"ד סטארובין. ג. הרב יעקב קנטרוביץ רבה של שאצק ואוודא. שם בעמוד 82 כתוב עוד: 'ילדים שנולדו בקרליץ בשנת פטירתו של רבם ר' יצחק יחיאל נקראו בשמו. ביניהם נמנה המחבר התורני ר' יצחק יחיאל ב"ר נפתלי סוננזון חיבר ספר ים התלמוד על מסכת בבא קמא, וספר יסודי תורה על סדרי משנה שזכה להדפיסם בשנת תר"צ, לעתיד אנו רואים את ר' יצחק יחיאל בירושלים מסתופף באוהלי תורה שבישוב הישן'.

ה. משפחת דאווידאוויץ היתה משפחה של רבנים דורי דורות, שחילקו את רבנות העיירות קארליץ וקאפוליא משך דורות רבים, בין בני המשפחה. רבי יצחק יחיאל היה בנו של הגאון רבי ישכר דובער הנודע כהגאון רבי דובער קאפוליער זצ"ל (היה גם גאב"ד סטאראבין), שהיה מתלמידי ומהולכי דרכו של הגאון רבי מנשה מאיליא תלמיד הגר"א. רבי דובער היה ידוע כצדיק גדול, את כתביו ציווה לקבור יחד עמו בעת פטירתו. אביו של הגאון רבי דובער היה הגאון רבי יעקב הלוי [והוא כפי הנראה המוזכר בגביית עדות בשו"ת חוט המשולש (ח"ג סימן ד) ובשו"ת בית דוד [טבעביל] (סימן טו) ובספר שנות דור ודור (ח"ד עמוד תקנ"ג)] שהיה חתנו של הגאון רבי יום טוב ליפמאן זצ"ל, בעל מחבר ספר קדושת יום טוב ותוספת קדושה, אשר בהקדמה לספרו מובאת שושלת היחס שלו. ביניהם, התוספות יום טוב, הרמ"א, המהר"ם, המהרש"א, הבית שמואל, המהר"ם פדאוה, המהר"י מינץ, המהרש"ל ועוד. הגאון רבי יום טוב ליפמאן בעל מח"ס מלבושי יום טוב, [אשר גם הוא היה מיוצאי חלציו של הקדושת יום טוב], מתבטא על יחס זה: 'אין בודקין מן המזבח ולמעלה'. אביו של רבי יעקב היה הגאון ר' יהודה בן הגאון רבי יצחק מסקידעל (עיירה במחוז גרודנא), מחבר ספר בית יצחק שקורא את הסמ"ע בשם 'דודי הגאון' (מספר על עיר קרליץ עמ' 68). אשתו של הגאון רבי יצחק יחיאל זצ"ל היתה ממשפחת הורוויץ המיוחסים להשל"ה הקדוש, כמו כן התייחסה לבעל סדר הדורות,

ששימש שם כאב היה החתן הגדול, הלא הוא הגאון הנודע רבי אליהו הלוי פיינשטיין זצ"ל, גאב"ד פרוז'ין. שלח רבי דוד את רבי יעקב לגיסו רבי אליהו זצ"ל למען ישם בבית עינו עליו, ותיכף כאשר דיבר עמו רבי אליהו החליט כי העילוי הצעיר רבי יעקב זצ"ל ראוי הוא לחתן לגיסתו מרת שיינדעל ע"ה. כך נעשה רבי יעקב גיסו של רב העיירה שלו רבי דוד זצ"ל, וגיסו של רבי אליהו זצ"ל, אשר כבר אז יצאה שמעו בכל הארץ.

שנות דור הפרידו בין רבינו לגיסיו, ובכל זאת כיבדוהו ורוממוהו כשווה אליהם בגלל גדלותו בתורה. לימים היה רבינו לרבם של בני הגאון רבי דוד פיינשטיין זצ"ל הלא הם הגאונים רבי מרדכי ורבי משה (בעל האגרות משה) זצ"ל, אשר בהמלצת אביהם כל הדבר הקשה יביאון אליו, ומשם החל הקשר האמיץ עם מרן האגרות משה אשר ידובר בו עוד להלן.

הרבנית שיינדעל ע"ה היתה מסורה לתורת בעלה, כך שיכול היה רבינו להמשיך לעמול בתורה בלא מפריע. מסירותה של הרבנית היתה כפי שהתחנכה בבית אביה שהיה מגדולי הדור, וכדרך כל משפחתה שהיתה מהמשפחות המיוחסות ביותר בגלילות ליטא, כארבע עשרה דורות של רבנים, ביניהם מגדולי הפוסקים אשר מימיהם אנו שותים.

כולל בראדסקי

בזמן נישואיו של רבינו, עוד לא היה מצוי בליטא הרעיון של 'כולל אברכים', היו רק יחידי סגולה שהשלימו לימודם לעוד כמה שנים על ידי חותנים גבירים שסיפקו להם כל צורכיהם. בשנת תרמ"ו חידש גביר אחד בשם ר' ישראל בראדסקי את רעיון הכולל, שילמדו בו אברכים לאחר נישואיהם, והוא יספק להם את כל צרכיהם ויפרנס אותם בריוח. מטרת הכולל היתה להכין את הלומדים בו להיות מורי הוראה בישראל, ולזה בחר בעשרה אברכים המצוינים שבדור, וכל חמש שנים היו עשרת ה'ברודסקאים' הנבחרים מתחלפים ותחתיהם היו נבחרים עשרה 'ברודסקאים' חדשים, מלבד אם אחד מן העשרה יצא במשך התקופה, ודבר זה אירע על פי רוב כאשר אחד מן האברכים נתמנה להיות לרב ואז נכנס אחר תחתיו בכולל, אולם הדבר אירע לעיתים רחוקות, שכן מי שזכה להיות מן ה'ברודסקאים' היה מקבל שכירות לא פחות מזו של רב בעיר קטנה, ולא היה כדאי להם להחליף את האפשרות לשבת ולעסוק בתורה בלי עול של צרכי ציבור בעד רבנות בעיר

ולהצדיק החסיד בדורו רבי ישעי' זוכאוויצער זצ"ל, אשר אפילו בני ליטא סיפרו עליו סיפורי מופתים כמו שמספרים החסידים על רבותיהם, וכידוע גודל הערכתו של הגר"א מוילנא אליו [ראה בספר תולדות הגר"א מאת י. ל. מימון עמ' קו].

קטנה שדאגתה מרובה ופרנסתה מועטת. אבל מקץ חמש שנים לא נשאר כמעט איש מן ה'ברודסקאים' אשר לא נלקח אחר כבוד להיות רב בישראל, מפני שעשרת האברכים הללו היו באמת גדולים בתורה ודרך ארץ והיו ראויים לכסא הרבנות ולהנהגה ציבורית¹. כשבאו מאות אברכים ורצו להיות מהנבחרים שילמדו בכולל זה, ביקש ר' ישראל בראדסקי ממרן ה'גדול' ממינסק זצ"ל לבחון ולבחור מהם עשרה מצוינים, הבחינה היתה על שמונה מאות דפי גמרא, עם כל השקלא וטריא של רש"י ותוספות. אחד מהעשרה שנבחר על ידי ה'גדול' ממינסק היה רבינו זצ"ל. מתנאי 'כולל בראדסקי' היה שיעזוב האברך את עירו ואת משפחתו לכל השנה, ויבוא ללמוד בכולל שהיה בישיבת וואלאז'ין, ויחזור לביתו רק לסוכות ולפסח, וכך למד רבינו כחמש שנים רצופות. ותמיד הזכיר ששנים אלו היו השנים הטובות ביותר שהתעלה בהם בתורה וביראה, וידוע היה בעולמה של תורה שכל 'אברכי בראדסקי' נעשו לגדולי תורה².

על כסא הרבנות

כשסיים רבי יעקב את חוק לימודיו בכולל בראדסקי, פנו אליו כמה קהילות בהצעות משרות רבנות שונות, זאת לאחר שגדולי הדור המליצו עליו למשרת הרבנות. לבסוף קיבל עליו רבי יעקב את משרת הרבנות בעיר ווארטישצינא, שהיתה עיר קטנה. אמנם כדברי גיסו הגאון רבי אליהו זצ"ל במכתבו אליו לרגל קבלת הרבנות, 'אף שראשיתו מצער אחריתו ישגא מאד'. רבינו שימש שם ברבנות שלש שנים.

בשנת תרס"ז התמנה גיסו הגאון רבי דוד לרב בעיר סטאראביץ, ומשרת הרבנות באוזדא התפנתה. בהמלצתו בחרו בני הקהילה בגיסו הגאון רבי יעקב. וכך נעשה רבינו לרב בעיר מולדתו בחיי אביו ואמו, ושימש שם ברבנות משנת תרס"ז עד שנת תרע"ו. אחר כך נתמנה לרב בשאצק ומשם בטימקאוויץ. כל העיירות שבהם שימש כרב היו מהעיירות החשובות ביותר באיזור רוסיה הלבנה³, בערים אלו שימש ברבנות עד שנת תרפ"ז.

1. 'תולדות בית ה' בוואלאז'ין' (עמוד 117 – 118) וראה שם נוסח התקנות של כולל ברודוסקי.

2. ראה ספר 'תולדות בית ה' בוואלאז'ין' (עמוד 121) רשימה של עשרה מן הנבחרים ללמוד בכולל זה, ביניהם הגאון רבי משה לאנדינסקי זצ"ל ראש ישיבת ראדין, הגאון רבי שמחה זעליג ריגער זצ"ל הדיין דבריסק, הגאון רבי ישראל יהונתן ירושלימסקי זצ"ל חתן הרידב"ז וחותן הגר"י אברמסקי זצ"ל.

3. כלשון הגאון רבי משה פיינשטיין זצ"ל בהקדמתו לחידושי הגר"י (חלק א).

רבי יעקב ישב בשלווה בעיירות חשובות אלו, והנהיג רבנותו ביד רמה. הכבוד לרב העיר בגלילות אלו היה למעלה מן הרגיל בשאר הגלילות, הן לרב עצמו, והן לבני משפחתו של הרב. המשכורת של רב העיר היתה דלה, אמנם ביחס לעניות ששררה בגלילות אלו היה נחשב הדבר בגדר 'עשירות'. חוץ ממכירת השמרים שהיתה נתונה לבית הרב, נתנו בני העיר לבית הרב פרה לחליבה. לפעמים היתה 'פרתו של הרב' בורחת, וכל בני העיר היו סוגרים את חנותם כדי לחפש את 'פרתו של הרב'. כמו כן היה החייט של העיר תופר שמלות לבנות הרב, לכבוד חג הפסח ולכבוד חג הסוכות. בני העיר שהיו תלמידי חכמים ובהם בני ישיבות רבים היו משחרים לפתחו, גם הרבנים מהעיירות הסמוכות התייעצו עמו וביקשו את חוות דעתו בעניינים קשים שלא רצו להכריע בהם לבד. כשהיה צריך הגאון רבי יחזקאל אבראמסקי זצ"ל לערוך היתר עגונה או חליצה, היה מזמין את רבי יעקב לסלוצק שישב עמו בבית דין, להכריע ולסדר את הדברים על פי דין אמת.^פ

הקשר בין רבינו לרבי משה ורבי מרדכי פיינשטיין

משנים אלו נשאר בידי העולם אוצר בלום, והיא חליפת המכתבים שהתקיימה בין רבינו לבין בן גיסו הגאון הגדול רבי משה פיינשטיין זצ"ל. רבי משה שלח אליו מכתב של חידושי תורה על מסכת קידושין, ורבינו התענג על דבריו וכתב לו תשובה אשר פותחת במילים אלו, 'ברוב עונג ראיתי דבריך הנחמדים לי, ואת חידושי פרי לימודך הנאמרים בהשכל ודעת, וכל דילידא אמיה כוונתך תיליד, ואף על גב דאית להו פירכא', משפט זה פתח מסכת ארוכה של חליפת מכתבים, שהשאירה לעולם התורה חלק ניכר מהתשובות הגדולות שבשו"ת אגרות משה. רבי משה שטח לפני דודו את כל ספיקותיו ורבינו עונה לו בחזרה, וכלשונו של רבי משה, 'אשר בכל ענין שהיו מדברים עמו היתה בקיאותו כמו שהיה לומד אותו ענין באותו יום'. וכך היה מנהגם, רבי משה לומד סוגיא, שולח את חידושי לרבינו, ורבינו עונה לו כאילו הוא כעת עסוק באותה הסוגיא ממש. כך פלפלו בסוגיות החמורות שבש"ס. ולעיתים ההתכתבות ביניהם על ענין אחד נמשכה למעלה משנה. רבינו ייקר מאד את דברי בן גיסו ושמר על מכתבים אלו, וגם כשנסע לארצות הברית לקחם עמו. הכתבים הבודדים שנותרו לרבי משה מימים אלו הם מכתבים אלו ששלח לדודו, וכידוע שאר חידושי התורה שכתב אבדו לו במנוסתו מרוסיה.

פ. ראה חזון יחזקאל ליקוטי הש"ס במכתב לרבינו עמוד קסב.

י. הקדמתו של מרן הגרמ"פ זצ"ל לחידושי הגר"י.

חליפת המכתבים שבין רבינו לרבי משה, הביאה גם לחליפת מכתבים נוספת בין רבינו לרבי מרדכי אחיו של רבי משה, וכמו שמציין רבי מרדכי לרבינו במכתבו הראשון אליו, 'באמת מכבר חפצתי לבוא בכתובים עם הדר גאון, וכעת בהיותי מתארח אצל אחי הגאון שליט"א, ראיתי מכתב כת"ר ונהנתי מאד, והוחלט אצלי להרהיב עוז בנפשי להטריח את כת"ר, לשים עיניו בפטפוטי דאורייתא שלי ולהשיבני'.¹⁰

רבי משה כיבד מאוד את דודו והתבטל לפניו כתלמיד לפני רבו. לדוגמא, רבינו פסק שאסור לפתוח את דלת המקרר בשבת מחשש שמא על ידי כך יופעל מנוע המקרר,¹¹ ורבי משה חלק על פסק זה,¹² ומכל מקום משום כבודו של רבינו חיבר רבי משה את המקרר שבביתו לשעון שמפעם לפעם ניתק את המקרר מן החשמל, ובשעה שהמקרר היה מחובר לחשמל פעל המנוע שלו תמיד, כך שבין בשעה שהמקרר מנותק מן החשמל ובין בשעה שהוא מחובר מותר לפתוח את דלת

יא. זכר מרדכי סי' א. כשנודע למרן הגרימ"פ זצ"ל שיש באמתחתו מכתבים מהג"ר מרדכי זצ"ל, ביקש ממני שנערכם בספר בפני עצמו, ולא רק בתוך ספרו הגדול של רבינו, בכדי שיהיה להג"ר מרדכי מצבת זכרון, ובעקבות כך יצא לאור בשנת תשנ"ט ספר זכר מרדכי. רבי מרדכי זצ"ל נולד בכ"ב אדר שבוע לאחר פורים, ולכך הוא נקרא מרדכי. כיהן כגאב"ד בעיר הראזעווע ואחר כך בעיר שקלוב, נרצח על ידי הקומוניסטים ימ"ש כאשר הם ביקשו ממנו את רשימת עשירי הקהילה, משסירב הגלו אותו לסיביר ורצחו אותו את אשתו הרבנית שיינדל, וחמשת ילדיו. חמיו היה הגאון רבי מאיר שחור זצ"ל חתן הגאון רבי יהושע הלוי הורוביץ זצ"ל [אחיו של הגאון רבי אלעזר משה הורוביץ זצ"ל]. במכתב מאחיו הגאון רבי משה זצ"ל לרבינו כותב עליו כשהיה עוד בבחרותו, בזה הלשון, 'אחי מרדכי נ"י הוא גדול בתורה מאד מאד, בעל כשרונות גאוניים ויכולים לחושבו בין גדולי ישראל ורצוי הוא לבריות'.

בזמן כהונתו כרב העיר שקלוב התאגדו סביבו קבוצת בחורים שלמדו תורה מפיו, ביניהם היו כמה מבני הרבנים מסביבות העיר שאבותיהם שלחום שילמדו תורה מפיו, בין תלמידיו יש שניצלו מגיא ההריגה ועלו ארצה, ביניהם תלמידי חכמים גדולים ומרביצי תורה. אחד מהם הוא הגאון רבי הלל מדליה אב"ד אנטוורפן זצ"ל. גם בן אחיו הגאון רבי יחיאל מיכל פיינשטיין זצ"ל היה תלמידו וכדבריו, על ידו נכנס להבנה בתורה, והניח היסודות לבנין עולמו [הסכמתו לספר זכר מרדכי]. רבי מרדכי זצ"ל היה תלמידו של רבינו וכמבואר בתשובות הנדפסות בספר זה. במכתביו לרבי יעקב פונה רבי מרדכי בכבוד גדול מאד, ודן בפניו בהכנעה גדולה, וראה לעיל (סימנים טו, כד, לח).

יב. ראה לעיל סימן יג.

יג. ראה אגרות משה או"ח ח"ב סי' סב, וראה הקדמת האגרות משה או"ח ח"ה עמוד 11.

המקרה, כי פתיחה זו אינה מפעילה אותו^{יד}. כמו כן פעמים שלא רצה רבי משה להכריע בלא שיסכים לפסק שלו דודו רבינו, דבר שלא מצוי באגרות משה^{יז}.

היציאה מרוסיה

בשנים אלו הסתערה על רוסיה מהפכת הקומוניסטים, אשר רצו לעקור כל סממן של דת, ורדפו את היהודים ובמיוחד את הרבנים, וממילא נעשתה ישיבתו של רבינו בארץ ההיא קשה לבלי נשוא, והחישא את החלטתו לצאת מרוסיה.

ההחלטה לצאת מרוסיה היתה ברורה, אלא שהיו כמה אפשרויות להיכן לצאת. לעלות לארץ ישראל, או להגר לארצות הברית, או לאוקראינה או פולין, שהיו אז בשליטה גרמנית ולא בשליטת הקומוניסטים, שבזמנו היה נראה ששלטון גרמניה יותר טוב ליהודים מאשר השלטון הקומוניסטי. היציאה היתה כרוכה בדמים מרובים, דבר שלא היה ברשותו של רבינו, וכאן התקיימה ברבינו ההבטחה של 'שלח לחמך על פני המים כי ברוב הימים תמצאנו'. להיות רבינו רבה של העיר טימקאוויץ ביקש אחד מיישי העיירה הלא הוא רבי יוסל יוסלעס זצ"ל מרבינו, שיכתוב מכתבים בדברי תורה עם נכדו באמריקה, הלא הוא הגאון רבי משה אהרן פאליעו זצ"ל, ששימש אז כראש ישיבה באחד מהישיבות שבאמריקה. רבינו ברוב ענוותנותו כתב לרבי משה אהרן זצ"ל במכתבו הראשון אליו: 'כי חושב אני שאין תשובתי נחוצה לו, ואין צריך לדידי ולכוותי, וקרוב ומצוי את כתרי' דיבוק חברים ותלמידים, וגם גדולי תורה מבני מדינתו להשתעשע עימהם בפלפול דאורייתא, וכת"ר הוא גבר חכם בעוז לעשות לפניהם מטעמים לעונג ולשעשועים, ואנכי היושב בארעא דחשיכא, בדעת לא צלולה, מה ימצא כי שדר לן חורפא, כי דעתי לא נכונה לעשות מטעמים כאשר תאווה נפשו. אבל למען יהיה לאות שעברתי על דברי כת"ר בשום לב הנני בזה להעיר בדבר אחד כו'. רבי משה אהרן לא וויתר על עינו הבוחנת של רבינו על חידושיו, והמשיך לעמוד עמו בחליפת מכתבים. כשנודע לרבי משה אהרן כי חפצו של רבינו לצאת מארץ הדמים, רתם עצמו במסירות להשיג את הסכום הנדרש להשגת ויזה עבור רבינו ומשפחתו. לשם כך כינס רבי

יד. המכשיר הנ"ל פותח על ידי אחד מתלמידיו של רבינו מיישיבת תורה ודעת, שפיתחו בעקבות פסקו של רבינו. יצויין שמכשיר זה היה גדול ומגושם, והיה זה עבודה של ממש לחברו כל ערב שבת למקרה, כשנשאל רבי משה, מנכדו הרב מרדכי טענדלער שליט"א, מדוע הוא משתמש במכשיר זה, הלא לשיטתו אין צריך לזה. ומדוע עוסק בזה בעצמו ולא נותן לאחרים לעשות זאת. ענה לו רבי משה, כי עושה זאת לכבוד דודו זצ"ל.

יז. ראה אגרות משה אהע"ז ח"א סי' סג: '...אך עם כל זאת בדין האחרון בהיתר...ייתיישב עם דודי הגאון ר' יעקב שליט"א או עם אחד מגדולי הדור ויראה להם תשובתי זאת...'.¹

משה אהרן את משפחתו של רבינו שכבר היו בארצות הברית ושאר ידידיו הרבנים, שכבר היו שם, עד שהיה בידו את כל הסכום הנדרש, וכך גלה רבינו ממקום התורה ברוסיה ונמלט על נפשו ובני ביתו לארצות הברית.

ארצות הברית

בשנת תרפ"ח הגיע רבינו לארצות הברית. באותם ימים היתה אמריקה מדבר רוחני שרבים חללים הפילה, ואף במשפחות של שלומי אמוני ישראל נאלצו במצוקת העתים לחלל שבת וכשרות. נסיון הפרנסה הביא רבים לעבוד בשבת קודש והשבת היתה למרמס. ודאי שבמצב כזה לימוד התורה היה בשפל המדרגה. עמי ארצות שאין כחם אלא בפיהם תפשו משרות רבנות חשובות ופרצות הדת לא רק שלא חוזקו אלא נחלשו.

הרבנות בטרענטון

רבינו שהגיע ממצעז התורה, מעיירות שבעלי בתים שבהם מלאים בש"ס ופוסקים, מהדרים ומדקדקים בקלה כבחמורה, מלאי הערכה לתורה ולנושאי דגלה, היה שבור ורצוץ ממצבה הקשה של יהדות ארצות הברית. ממילא לא רצה רבינו להיות בעיר גדולה כניו יורק, אלא איווה למושב לו עיר קטנה ואנשים בה מעט, הלא היא טרענטון, במדינת ניו דז'ערזי, שם גר אחיו אשר טרח הרבה להוציאו מארץ הדמים, ושילם סכום גדול עבור אישור הכניסה שלו לארה"ב. באומרו כי לפחות שם יוכל לישב בביתו בשקט ובמנוחה ולעמול בתורה.

פרנסת הרבנים היתה ממתן כשרויות למפעלים ומשחטות. רבינו סבר כי אי אפשר ליתן כשרות באופן תעשייתי, ולא הסכים ליתן הכשר אלא לקצב אחד בעיר טרענטון שגם ממנו לא הסכים לקבל שכר, אף שביקשוהו ממפעלים רבים שיתן להם הכשר. גם ההכשר שנתן לאותו קצב לא האריך זמן אחר שרימה פעם אחת את רבינו, ומייד הסיר רבינו את ההכשר ממנו.

רבינו שימש כאחד מחברי הנשיאות באגודת הרבנים באמריקה, הוא היה מבקר שם אחת לשבועיים, והיה נחשב שם לגדול הרבנים, וכל הדבר הקשה יביאון אליו. ראשי אגודת הרבנים ביקשו ממנו שיקח על עצמו משרות השגחה שונות, אך הוא עמד בסירובו, אף שהיה מצב פרנסתו בדוחק גדול.

רבינו בדרשותיו מבכה מרה על מצב הדת ועל מצב הרבנים הרדוד, לעומת ארץ מולדתו.

וכה דבריו באחד מדרשותיו: 'והנה עיקר הכל הוא השקידה והתמדה ללמוד, וזהו שאמר כותלי בית המדרש יוכיחו, שלא זו מדברי תורה אף לשעה אחת ולא

אמר דבר שלא שמע מפי רבו, ומה אנו רואים עתה בארץ הזאת שממנים פרנסים שלא קראו ולא שנו, ומתגאים מאד וקופצים בראש וקוראים את עצמם בשם גאון, וחיים חיי עונג לא כדרכה של תורה, ומסופר על ר"א מקאפוליא שאמר, במה שאמרו זקני תלמידי חכמים כל זמן שמזקינים חכמה ניתוספת בהם וזקני עמי ארצות כל זמן שמזדקנים דעתם מתטרפת עליהם, שהאי תיבת 'זקני' היא מיותרת כי היה לומר תלמידי חכמים כל זמן שמזקינים, ועמי ארצות כל זמן שמזקינים, והאי זקני מיותר. ואמר כי זקני הוא תמיד תלמיד חכם, זקן שקנה חכמה, ולזאת הוא מדבר כאן בתלמיד חכם, אבל יש תלמיד חכם אמיתי, שתלמידי חכמים סמכוהו לתלמיד חכם וגדול בתורה. אבל יש תלמיד חכם כזה שרק על ידי שיש לו שפת חלקות לעלות על הבימה לספר מעשיות יפות בפני עמי הארצות, הם סמכוהו לתלמיד חכם ולחכם גדול. והנה ההבדל הוא כי התלמיד חכם אמיתי המתנהג כמידת תלמיד חכם, הוא נקרא זקני תלמידי חכמים, חכמתו מתוספת בכל יום וכל זמן שמזקינים דעתם מתיישבת, כי תמיד נתחדש לו חידושי תורה, אבל זקני עמי הארץ, היינו שרק עמי הארץ כתרוהו בכתר ת"ח על ידי סיפורי מעשיות, הנה כל זמן שמזקין דעתו מטורפת, כי כאשר תמו אצלו המעשיות היפות, הוא נשאר ככלי ריק ושובור, ומסתלק מכהונתו כמו שאנו רואים בכל יום במדינה זו.

וזהו מרומז בפרשתינו, כי לא נזכר שמו של משה בפרשה זו מפני שבחטא העגל אמר משה מחני נא מספרך עי' בעה"ט כאן, והיינו כי על ידי שנעשו עגלים למנהיגים, לא נזכר עוד שמו של משה, כי איש לא זכר על התלמיד חכם האמיתי, והם התלמידי חכמים חיים חיים של דוחק ולחץ, כו' וזהו המרומז בפרשתינו ויקחו אליך שמן, כלומר, אם יהיו לך תלמידים כאלה הנקראים שמן זית, שמזונותיהם מרורים כזית כמו שאמרה היונה יהיו מזונותי מרורים כזית, על ידי מתנת ידו של הקב"ה, ולא מתוקים כדבש על ידי בשר ודם. ועוד יהיו זך, כלומר שוקדים על התורה, בקיאים בתורה בשכל זך וישר, ועוד כתית כלומר לב נשבר ונדכא, שפלי הרוח, במידת ענוה כראוי לתלמיד חכם אמיתי. והנה בפרשה זו לא נזכר שמו של משה רבינו אף פעם אחד, וכתב בעל הטורים שהוא מפני שאמר משה מחני נא מספרך על ידי חטא העגל, ונתקיים בפרשה זו. ויש לומר הכוונה ברמז זה כמו שאנו רואים במדינה זו, שעל ידי שמעמידים רבנים כאלה שאין השם הזה הולמתם כלל, לכן מצב הרבנים האמתיים שפל מאד והם עניים מדוכאים ואין איש שם על לב לזכור את הת"ח הגדול בתורה, ושמו נמחק לגמרי, כי משתחווים לעגל הזהב, ועל ידי זה שמו של משה היינו התלמיד חכם הנקרא משה אינו נזכר כלל, כי הכל

רצים אחר העגל, ולכן המנורה אינה מאירה, והכל בחושך יתהלכו, השי"ת יזרח אורה לישרים, ואוהביו כצאת השמש בגבורתו^{יז}.

על תקופה זו נאמר כי 'המשכיל בעת ההיא ידום' - מנהיגיו הרוחניים של העם נדם קולם בקול דממה דקה, כדי למצוא חן בעיני הבעלי בתים ולקבל מהם מתנת חינוך. לא כן נהג רבינו, כל המעיין בספר דרשותיו 'הגיונות הגר"י' יווכח כי אין זה סתם ספר דרוש, אלא ספר מלחמות ה' בעם ה' להחזירו למוטב בעבותות אהבה. הוא לא ויתר אף על קוצו של יוד, ודרש בדרשותיו להחזיר עטרת התורה ליושנה, לבנות את המטבח היהודי ולטהר ולקדש את יום השבת ממלאכה, ירד אל העם והשיב את העם אליו.

לפני שהיה דורש באגדה בבית הכנסת מידי שבוע, היה רבינו מהלך הלוך ושוב כשמצחו חרוש קמטים מתוך מאמץ. בנו רבי נפתלי הערץ זצ"ל^{יח} הביע תמיהתו בפניו, היתכן שבהיותו ברוסיה כשהיה דורש בבית הכנסת בשבת הגדול ובשבת שובה בפני גדולי תורה, ולא היה ניכר בו כל מאמץ של הכנה, על מה ולמה דוקא כאן בפני עמי ארצות צריך הוא כל כך להתאמץ. אמר לו רבינו שכאן הקושי גדול יותר כי צריך לומר בפניהם 'א וואסערדיגע דראשע', דבר שלא הורגל בו. לכל המעיין בספר דרשותיו יובן על מה ולמה היה צריך להתאמץ, לא היה זה מאמץ שכלי אלא ריגשי, לכמה כאב לכמה עוז וחידוד החושים היה צריך כדי להטיף, לייסר, למתק ולעצור בשטף המים הזידונים של הקידמה האיומה וההרסנית, של החמרנות האמריקנית שטרפה בבית היהודי בכל פה. בדרשותיו ניכר גאון תורה שהוא גאון בהבנת האדם ותהפוכותיו, גאון חינוכי. מדות שבדרך כלל מתקשות לדור בכפיפה אחת, גאון כשרונות וגאון האופי, זה מידתו עוז ומהירותו כברק, וזה מידתו סובלנות ואורך רוח הדובר אל כל אדם בשפתו ויורד לחקר מצבו.

גם על הוראתו בענייני איסור והיתר השפיע המצב הרוחני הירוד, ולא רצה רבינו להקל על קוצו של יוד אף במקומות שהיה מקום להקל, וכה מסיים באחת מתשובותיו להגאון רבי משה פיינשטיין: 'ולפי זה יש מקום להקל במקום עיגון, אבל קשה להקל במדינה זאת, שהמקילים רבים הם, ויאמרו להקל נגד דעת הרמ"א גם בשאר עניינים על ידי טעמים וסברות הבדויות מלבם'^{יח}.

^{יז}. הגיונות הגר"י פרשת תצוה.

^{יח}. שבמסירות נפש ממש מסר את כל הונו להוצאת חידושי הגר"י והגיונות הגר"י. היה שו"ב מומחה שהיו גדולי תורה שלא אכלו אלא משחיתתו. נלב"ע כ"ח כסליו תשנ"ב. יהי זכרו ברוך.

^{יח}. ראה לעיל סימן מט.

קשריו עם הרבנים באמריקה

רבינו אמנם ישב בעיר שלא היה בה אלא קהילה קטנה, ונחבא אל הכלים, אמנם רבני אמריקה ידעו להעריכו כערכו, וגדולי הרבנים היו בקשרים הדוקים עמו^י, ביניהם הגאון רבי משה ראזין זצ"ל מחבר ספר נזר הקודש. אל גאון זה היתה לרבינו חיבה מיוחדת וכתב אליו בהערצה מרובה, כשפונה אליו בתואר 'שר התורה' ועוד תוארים נכבדים שלא היתה דרכו של רבינו להשתמש בהם. רבינו אף מתבטא בתשובה אחת על פסק של הגאון הנ"ל 'כבר הורה זקני'. כל ספר חדש שהוציא הגר"מ ראזין שלחו לרבינו שיביע את דעתו עליו. כמו כן התכתב רבינו עם עוד רבנים גדולים וחשובים ביניהם הגאון רבי חיים יחיאל מיכל ביק זצ"ל^{בא}. הגאון רבי משה בנימין טומאשוב זצ"ל – המכונה 'מבי"ט'^{בב}. הגאון רבי יוסף מאיר

יט. נציין כאן שמות רבנים נוספים הידועים לנו שהיה להם קשר עם רבינו (משנות אמריקה): הגאון רבי טוביה גפן. הגאון רבי יוסף אליהו הנקין. הגאון רבי ניסן טעלשוקין. הגאון רבי מנחם נחום לערנער, רב בבית הכנסת חברה שערי ישראל בפילדלפיה. הגאון רבי שרגא פייוועל מנדלוביץ, מייסד ישיבת תורה ודעת. הגאון רבי יעקב מעסקין. הגאון רבי משה אהרן פאליעו, מחבר ספר אורח מישרים וראש ישיבה בישיבת רי"א. הגאון רבי חיים יצחק קארב, בעמח"ס נתיבות חיים. הגאון רבי שמואל קושעלעוויץ, מחבר ספר נתיבות שמואל ראש ישיבה בתורה ודעת. הגאון רבי חיים ראזין [בנו של הגאון ר' משה זצ"ל]. נותרו בידינו גם חליפת מכתבים עם הגאון רבי מנחם מנדל קרביץ זצ"ל ראש ישיבת קרלין, מזמן שהיה הגרמ"מ הנ"ל תלמיד ישיבת קלעצק.

כ. ראה לעיל (סימן מז, ו) בתשובה להגאון רבי יוסף אביגדור קעסלער זצ"ל.

כא. נולד בשנת תרמ"ח בעיר קראסילוב אחר פטירת אביו הג"ר חיים יחיאל מיכל ביק אב"ד מעז'יבוז'. קיבל תורה מהג"ר שלום באסקוס זצ"ל אב"ד קראסילוב, וגם שימש בהוראה אצל הגאון האדיר ר' אלטר בלעכמאן אב"ד קאנסטאנטין וראש הרבנים והוראה במדינת אוקריינא. בשנת תרע"א נתקבל לאב"ד מעז'יבוז' [מקום שכיח בו אביו], ולמרות צעירותו נתקבל ברוב כבוד, ודבריו נשמעו ברחבי המדינה, ונקרא לישב כסאות למשפט בעירות גדולות.

בשנת תרפ"ה עזב את רוסיה מחמת חמת המציק, והיגר לאמריקה, ונתישב בעיר נוא יארק במזרח העיר, ונתקבל לרב בקהלות מעז'יבוז' שם. ובשנת תרצ"ו, התישב בברוקלין [במחוז בענסענהורסט] ונתקבל לרב בבית המדרש אהבת אחים. והיה מראשי אגודת הרבנים [עד שכתבו עליו שלא נעשה דבר באגודת הרבנים מבלי שאלת פיו], ומנשיאי וועד הרבנים דנוא יארק רבתי. הגאון רבי משה פיינשטיין זצ"ל התיישב עמו הרבה בהלכה, ונהג לקרא לו בערבי ראש השנה לאחל לו 'שנה טובה'. כ"ק אדמו"ר מצאנז קלויזנבורג אמר, שיש שני רבנים באמריקה היודעים לאסוקי דין אמת לאמתו, והם הגאון רבי משה פיינשטיין והג"ר חיים ביק זצ"ל. נלב"ע י"ד סיון תשכ"ד.

כב. נולד בז' אדר תרל"ח לאביו הרב אלכסנדר יהושע ולאמו מרת בשא. בשנת תרנ"ד למד בישיבתו של הגאון רבי ברוך בער ליבוביץ' בעל הברכת שמואל ולמד עמו

דזשייקאבסאן – יעקבזון זצ"ל^ב. הגאון רבי יוסף אביגדור קעסלער זצ"ל^ב. הגאון רבי אשר ניסן הלוי לעוויטאן זצ"ל^ב. הגאון רבי דוד קוליק זצ"ל^ב. הגאון רבי שלמה יצחק לעוין זצ"ל^ב.

בחברותא. אחר כך עבר לישיבת סלבודקא, עד שנישא בשנת תרס"ג לבתו של הגאון ר' צבי יעקב אופנהיים זצ"ל רבה של קלם ומחבר ספר צבי גאון יעקב.

עוד בהיותו ברוסיה בעיר סלוצק ערך את ירחון 'יגדיל תורה' יחד עם רעו הגאון רבי איסר זלמן מלצר זצ"ל, משנת תרס"ט עד שנת תרע"ב. בהגיעו לאמריקה ערך את ירחון מגדל תורה בשנת תרפ"ה. והוציא לאור ספר אבני שוהם ד' חלקים. קונטרס תיקון גיטין וקונטרס מעשה שבת. באמריקה כיהן ברבנות בעיר בראנזוויל נוא יארק. נלב"ע ו' טבת תש"ך.

כג. רב בבוסטון מחבר ספר יסוד השבת, ומקים ארגון יסוד השבת אשר מטרתו לחזק בדקי השבת באמריקה. נולד בשנת תר"מ בקולנה פלך לומז'ה. תלמיד ישיבת ראדין ונובהרדוק, חבר בכולל ווילנא שעל ידי רבי חיים עוזר זצ"ל נסמך להוראה על ידי הגאון ר' שלמה הכהן מוילנא. בשנת תרס"ד הגיע לארה"ב, והיה רב בבית הכנסת בני יעקב בסעלעם משנת תרס"ד עד שנת תרס"ז. אחר כך היה רב בניו בדפורד [תרסז – תרעג] ובסעלעם [תרעג – תרעח]. אחר כך בשערי תפלה בבוסטון ומשם בבית הכנסת אפיריון בבוסטון. תרגם את הספר צפית לישועה של החפץ חיים לאידיש. היה חבר בועד הפועל של אגודת הרבנים באמריקה, ובוועד הפועל של אגודת ישראל. מייסד וראש הארגון 'עזרה לרבנים פליטים' וסגן נשיא ישיבת הרמב"ם.

כד. נולד בשנת תרמ"ה בקלם. חתנו של הגאון ר' זאב וולף טורבאוויץ אב"ד קראז ומח"ס ראש פנה וספר תפארת זיו [ספר זה יצא על ידי חתנו הנ"ל] תלמיד הגאון רבי שמואל רבינוביץ אב"ד יעלאק מח"ס משפטי שמואל, תלמיד הגאון ר' אליהו ברוך קאמאי בישיבת מיר, ותלמיד הגאון רבי רפאל שפירא זצ"ל מוואלאז'ין, נסמך לרבנות על ידי הגאון רבי רפאל שפירא הנ"ל ועל ידי רבי זונדל מאיישישאק זצ"ל, ועל ידי רבי בצלאל לוריא מסובאלק זצ"ל, ועל ידי הגאון רבי יצחק יעקב ריינס זצ"ל. כיהן ברבנות בעיר ווארזאן הסמוכה לטלז, וממלא מקום חותנו ברבנות העיר קראז. בשנת תרפ"ג הוזמן על ידי הרמ"ז מרגליות לאמריקה וכיהן ברבנות העיר ראקאווי לאנג איילנד. חבר באגודת הרבנים באמריקה. הוציא לאור שלשה ספרים יד יוסף תפארת יוסף וספר חזיונות יוסף.

כה. היה מפארי גידולי הסבא מסלבודקא, וכיהן ברבנות שאוועל שבליטא. בשנת תרפ"ח היגר רבי אשר ניסן לארה"ב ושימש כאב"ד בברונסק שבניו יורק, שם הוא נטל חלק פעיל בביצורה של אגודת הרבנים בארה"ב, ובה ביטא תדיר את דעתו בכל הענינים אשר עלו על הפרק. הוא היה דודו של הגרא"מ שך זצ"ל, נלב"ע ט"ו סיון תשט"ז [מרחשון הרב שך, ברגמן בני ברק תשסו (פרק א עמוד 12) וראה שם עוד על אודותיו].

כו. גאב"ד דק"ק אנשי רוסיה בנוא יארק מחבר ספר משכיל לדוד. נלב"ע י"ח שבט תש"ו.

כז. נולד בעיר קאלעלישאק פלך וילנא, למד בישיבה באיישישאק וקיבל סמיכה מהאב"ד שם ה"ה הגאון רבי זונדל הוטנר זצ"ל מחבר ספר חדרי דעה ואולם המשפט, למד בכולל קובנה, מחבר ספר מנחת שלמה אב"ד מיננעאפאליס מיננסאטא.

ישיבת תורה ודעת

בשנת תרצ"ג התמנה רבינו, על ידי הג"ר שרגא פיוועל מנדלוביץ' זצ"ל לראש ישיבת תורה ודעת, במשך שנה הקדיש שלשה ימים בכל שבוע לתכלית זו. אמנם ככלות השנה הוא נפצע בתאונה שהטילתו למשכב למשך תשעה חודשים, ומחמת בריאותו הרופפת גם לאחר שקם מערש דוי נאלץ לעזוב את משרת ראש הישיבה, ובמקומו נתמנה אז הגאון רבי שלמה היימן זצ"ל.

גם לאחר שעזב את ראשות הישיבה נשאר רבינו להיות 'הרב המסמיק' של ישיבת תורה ודעת, כך שכל בחור שהגיע לידי מידה זו היה נבחן אצלו ומקבל ממנו סמיכה. מהתלמידים שקבלו ממנו כתב סמיכה בשנים אלו גדלו והיו לגדולי הדור, ואחד מן התלמידים הלא הוא הגאון הגדול רבי אברהם יעקב הכהן פאם זצ"ל.

מלבד זאת היה הגאון רבי שרגא פיוועל מנדלוביץ' זצ"ל (מקים ישיבת תורה ודעת), שואלו בענייני הלכה שהיו נוגעים לישיבה, והוא היה המכריע בשאלות שנגעו לענייני הישיבה, גם שימש כבורר בדין תורה שהיה לישיבת תורה ודעת^כ.

גם בישיבת נר ישראל היה רבינו מגיע מידי זמן למסור שיעור כאשר ההתרגשות היתה רבה כאשר היה מגיע למסור את שיעורו, וראש הישיבה הגרי"י רודרמן זצ"ל היה מכבדו כבוד מלכים.

ספריו

ספרים רבים לא היו ביד רבינו, ובימיו באמריקה כבר היו רבנים שהיו להם ספרים רבים והם שלחו לרבינו ספיקותיהם בהלכה כשמכתביהם מלאים בציונים לדברי רבותינו האחרונים לרוב, ורבינו כתב את תשובתו ממה שיצא לו מן הסוגיא עם מיעוט ספרים^{כז}. מעניין לראות שבמשאו ומתנו במכתבי ההלכה, רבינו כותב בלא כל הספרים, אבל תשובתו נגעה לנקודה המרכזית ומתוך הסוגיא וקולעת אל האמת. וככלל סגנון הדברים היה יותר דומה לתשובות שכתבו בדורות של גאוני קמאי.

כח. ראה לעיל סימן ח, וסימן נג.

כט. וכה כותב רבי יעקב לעיל (סימן ל, ד) 'והנה ידידי האריך מאד והביא חבל נביאים מגדולי האחרונים, אשר אנכי בעניי לא זכיתי ליהנות ולהתחמם באורם, כי אינם מצוים אצלי, ולפיכך לא אוכל לדבר דבר במה שהדר"ג מביא במכתבו את דבריהם, שהם קילורין לעינים, אבל אדבר במה שהוא עיקר מטרתו של הדר"ג'.

אמנם בספרים שהיו לרבינו הוא שלט בהם על פה. ובעיקר אמורים הדברים בש"ס עם כל הנדפס עליו, על הדף ובסופו, וכך את השולחן ערוך על ארבעת חלקיו, עם כל נושאי הכלים, ואת הרמב"ם עם נושאי כליו, אותם ידע רבינו בעל פה ממש.

רבינו ערך לדפוס שלשה ספרים, האחד הוא חיבור על קושיות הגאון רבי עקיבא איגר המודפסות בגליון הש"ס הנקרא חידושי הגר"י⁵. ספר שני שחיבר רבינו הוא ספר 'צילותא דשמעתתא' על הספר 'שב שמעתתא'. וספר שלישי שחיבר רבינו הוא ספר פלפולים וביאורים שרובם מתוך התשובות שערך.

רק את ספרו 'צילותא דשמעתתא' על השב שמעתתא הספיק רבינו להדפיס בחייו, אך את שאר הספרים לא הדפיס. ובהקדמתו ל'צילותא דשמעתתא' הוא כותב מדוע בחר דווקא בחיבור זה להקדימו מכל יתר חידושיו, 'אבל כעת שהגעתי ב"ה לימי זקנה לימים אשר אין בהם חפץ, נפלה הדאגה במחשבתי אשר מכל המון הכתבים בחידושי תורה על הש"ס, לא זכיתי להדפיס אף מעט מהם להיות לי למזכרת נצח. ובאשר ידעתי גם כן כי עתה בעת אשר החושך כסה כל הארץ, וכל ראש לחולי וכל לבב דוי, אין השעה מוכשרת לספרים חדשים של הלכה ממין זה. אמרתי אין יותר טוב מזה כי אחסה בצל כנפיו של הספר הנחמד הזה, אשר מפני חביבותו בודאי גם עתה ימצאון המעיינים בו. ואולי יזכני ה' ודברי ימצאו חן בעיני הקוראים, והיה כאשר יביט הקורא תוך הספר ישים עינו גם בדברי אשר לנגד עיניו, והיה זה שכרי'.

לא בכדי חיבר רבינו את ספרו על גליונות הש"ס של רבי עקיבא איגר, כל דברי הגאון רבי עקיבא איגר היו חביבים ביותר על רבינו, והמעין בחידושי תורתו של רבינו נדמה לו כי תלמידו של רבי עקיבא איגר הוא. בדבריו אפשר ללמוד זהירות בכבודם של גדולינו מה הוא, ואף שדן ליישב קושיות הגרעק"א כותב בזהירות רבה. כך מבאר פעמים, מדוע לא סיים הגרעק"א בצ"ע, כשציין בגליון למקום שנראה שמשם יש קושיא גדולה על אותה הסוגיא ולא סיים וצ"ע כדרכו.

---

⁵. חלק א על שבת עירובין פסחים ביצה ועניינים שונים, יצא בהשתדלות בנו הרב ר' אברהם זצ"ל ומרן האגרות משה. לראשונה נדפס בתש"ח ושוב יצא לאור בשנת תשנ"ט. חלק ב' על ברכות ונשים נזיקין ובסופו ספרו של רבינו על עניינים שונים (הנקרא שם קונטרס על הרמב"ם), יצא בהשתדלות בנו הרב ר' נפתלי הערץ זצ"ל בשנת תשמ"א.

חינוך

רבינו השקיע בחינוך ילדיו והקרין מסירות לתורה ומצוות, כך שדי היה בהתנהגותו עם קונו בכדי להתחנך לקיום תורה ומצוות בלא פשרות. וזכה שעל אף נסיונות הדור ההוא, אם ברוסיה על ידי הקומוניסטים והרוחות הרעות שחדרו לתוך מחנינו מן הציונים והמשכילים, אם בארצות הברית של אמריקה דאז, שהיתה מדבר שממה מבחינה רוחנית. ואם בארץ ישראל אשר רוח הציונות והחילוניות אכלה בכל פינה, הוא זכה שכמעט כל צאצאיו הולכים בדרך התורה וביניהם גדולי ומרביצי תורה.

הערכת הגאון רבי משה פיינשטיין לרבינו

בהקדמתו של מרן הגאון רבי משה פיינשטיין לספרו של רבינו, הוא מציין כמה מהנקודות הבולטות באישיותו. נביא הדברים כלשונם:

'והנה דודי הגאון הגדול מוהר"ר יעקב קאנטראוויץ זצ"ל שהיה איש התורה מימי ילדותו עד יומו האחרון בכל דרכיו ובכל מעשיו, וכמעט שלא יצא מד' אמות של הלכה. כי היה שקדן גדול בכל ימיו וכמעט שלא פסק פומיה מגירסא, וכל למודו היה בעיון גדול והיה בקי נפלא בכל הש"ס ומפרשיו ובכל חלקי הטור והשולחן ערוך עם נושאי כליהם, אשר בכל ענין שהיו מדברים עמו היתה בקיאותו כמו שהיה לומד אותו ענין באותו יום. והיה מחדש גדול ובעל הוראה אמיתי, כאשר אני מכיר אותו כל הימים, ובכמה ענינים עמוקים לפלפולא ולמעשה באתי עמו בכתובים, ושימש בקודש בארבע קהלות חשובות ביוראפ ובסוף ימיו באמעריקא. וכפי גדלותו היתה ענותנותו היתה כעין מדרגת ונחנו מה, כידוע זה לכל מכיריו וידידיו הרבנים מילדותו ומזקנותו. וכן גדלה צדקותו וחסידותו ומידותיו הטובים החביבים והנהגתו עם כל אדם באהבה וחביבות יתירה, ונתקיים בו מצות ואהבת את ה' שיהא שם שמים מתאהב על ידך...'

משפחתו

בנו הבכור של רבינו היה הגאון רבי יצחק יחיאל זצ"ל, שהיה חתנו של הגאון רבי יצחק רייצער גאב"ד ז'עטיל פלך ווילנא. רבי יצחק יחיאל למד בישיבת קלעצק אצל רבי איסר זלמן מלצר זצ"ל ורבי אהרן קוטלר זצ"ל, והיה מן מייסדי הישיבה, ומגדולי ה'לומדים' בה. רבי יצחק יחיאל היה צדיק ובעל מידות מיוחדות, אהבת הבריות מתוך מסירות נפש של ויתור על הכל ממש למען כל אדם מישראל. היה לומד מתוך מסירות נפש ממש, אף שהיה חלוש מחמת מחלת השחפת. הוא היה גאון עצום ובקי נפלא, והיו הוא ואביו משתעשעים זה עם זה רבות בחידושי תורה,

גם כשהיה מרחק רב ביניהם בעת שהותו בישיבה, או בזמן שהיה רבינו באמריקה, המשיכו להשתעשע זה עם זה בדברי תורה. למגינת לבנו גאון זה עלה על המוקד בשואה האיומה, ולא נשאר ממנו זכר. רבינו התאבל בדומיה על האובדן הגדול. גם בתו של רבינו נספתה בשואה ה"ה מרת חיינע גיטל. שאר בניו ובנותיו הקימו משפחות של תורה ובין צאצאיהם משמשים בקודש ומרביצים תורה^א.

אשכנזיה דרבי

בשנת תש"ו ביום הושענא רבא נפטר רבינו ונקבר בבית הקברות בעיר טרענטאן, ובני העיר בנו אהל על קברו. בשעת ההלוויה של רבינו, ניגש חתנו הגאון רבי יעקב משה שורקין זצ"ל לאחד הבעלי בתים מקהילת 'פועלי אמת' טרענטון, ה"ה ר' ישעיה מילנער, ואמר לו, 'האם ברצונך להאריך ימים? ודאי! ענה לו מר מילנער, אמר לו רבי יעקב משה, הסכת ושמע לעצתי, בשעה שיניחו את גופו הטהור של רבינו בתוך קברו, גש אל פתח קברו, ואמור לו, רבי, הנני מקבל על עצמי להדפיס את כתבי ידך הקדושים, ובזכות זה רצוני שאזכה באריכות ימים בעולם הזה, אם ככה אתה עושה סיים רבי יעקב משה, מובטח לך שתזכה להיות בן עולם הזה באריכות ימים ושנים. הנ"ל בטהרת לבבו ותום אמונתו עשה כדבריו ניגש בחיל וברעדה לקבר הפתוח, והבטיח להדפיס את ספריו של רבינו. ומייד לאחר סיום ההלוויה נתן למשפחה חמשת אלפים דולר, הון עתק בזמן ההוא, והמשפחה נתנה את כתב היד של רבינו על קושיות הגרעק"א בגליון הש"ס סדר מועד למרן הגאון רבי משה פיינשטיין זצ"ל והוא בעצמו סידר אותם, ועל ידי זה

---

^א צאצאיו ששרדו את השואה ה"ה הרבנית חנה חאשה ע"ה, אשת הגאון רבי אליעזר זיידעל ליפשיץ זצ"ל אשר היה מתמיד עצום אשר ממש לא פסק פומיה מגירסא, ולא היה לו בעולמו אלא ד' אמות של הלכה בלבד. ממקימי ישיבת לומז'א בארץ ישראל, תלמיד ישיבת חברון, ואחר נישואיו למד בכולל היכל התלמוד בתל אביב. בנו הרה"ג ר' אברהם זצ"ל היה מתמיד גדול ובקי גדול בש"ס עניו גדול, השתדל הרבה להוצאת חידושי הגר"י ח"א. נלב"ע ביום שמחת תורה, לא זכה להשאיר צאצאים. בנו הרה"ג ר' נפתלי הערץ שו"ב דמקסיקו, תלמיד חכם וירא שמים השתדל רבות להוצאת חידושי הגר"י ח"ב, הגיונות הגר"י, וצילותא דשמעתתא מהדורא שניה. בתו הרבנית רבקה לעוו, אשת הגאון ר' ישראל לעוו, אשר ישב על כסא רבינו ברבנות טרענטון ובסוף ימיו בארץ ישראל. בתו הרבנית רחל שורקין זצ"ל אשת הגאון רבי יעקב משה שורקין זצ"ל ראש ישיבת רבנו חיים ברלין תלמיד החפץ חיים ותלמיד הגרנ"ט, מתמיד נפלא ומגדולי מרביצי התורה באמריקה. בתו הרבנית הניא סוסלוביץ' ע"ה אשת הרב ר' ברוך סוסלוביץ זצ"ל, איש ישר ובעל מידות מיוחדות. בנו הגאון הצדיק רבי יששכר דובער קנטורוביץ מחדרה צדיק עצום ומתמיד נפלא.

יצא הספר חידושי הגר"י ח"א. ר' ישעיה הנ"ל האריך ימים עד זקנה מופלגת, והנה ראו זה פלא כאשר בשנת תשמ"ה העלו את קברו של רבינו לארץ הקודש. יומיים אחרי הליקוט עצמות נפטר ר' ישעיה ונקבר ליד קברו של רבינו. גם בתו הרבנית העניא ע"ה שבניה תרמו מהונם להוצאת הספר 'צילותא דשמעתתא' לזכותה, האריכה ימים כמעט עד גיל מאה שנה^ל.

בשנת תשמ"ה העלו את קברו של רבינו לארץ הקודש. הדבר נעשה על פי הסכמת מרן הגר"מ פיינשטיין זצ"ל, והוא רק התנה שיעלו גם את קברה של אשתו הרבנית ע"ה יחד עם רבינו, משום מצוה לקיים דברי המת, כי רצה רבינו שאשתו הרבנית תהיה באותו 'בית החיים' שהוא קבור שם.

רבינו נקבר בארץ ישראל בבית החיים ארץ החיים על יד העיר בית שמש.

יהי רצון שיהיה מליץ יושר בעדנו ושזכותו תגן עלינו ועל כל ישראל.

☆ ☆ ☆

ל. בזאת לא תם הענין. סיפר הרה"ג ר' אהרן סילבר שליט"א שכשנפטרה אמו בעיר האריסבורג, הוא הלך למושב זקנים שבו שהתה לסדר את החשבונות. כשעבר בפרוודור הבחין שבחדר שלפניו יושבת אשה זקנה מופלגת כבת מאה שנה, מדברת עם זקנה אחרת, כנראה בתה, וספר חידושי הגר"י היה מונח שם בחדר על השולחן. ר' אהרן סילבר לא יכל להתאפק ונכנס לחדר, והתנצל על כך שהוא מתעניין בענינים לא לו. אבל חשוב לו לדעת מה עושה הספר הזה כאן במושב זקנים, אצל שתי זקנות מהאריסבורג. ענתה על כך הזקנה המופלגת, 'ספר זה הדפיס בעלי ר' ישעיה מילנער ע"ה, ובזכות זה זכה לאריכות ימים ושנים, ואף אני אחריו מאמינה באמונה שלימה, שכל רגע ורגע שאני חיה זה בזכות התורה של הספר הזה, לכן לכל מקום שאני הולכת אני לוקחת ספר זה איתי' (מגד גבעות עולם, עמ' נא).